

SOBRE «PROP DELS DINOU»

TAL VEGADA EL DARRER POEMA DE GABRIEL FERRATER:

DOS SENTITS QUE SUMEN

Biel Ferrer Puig

«Una obra és “eterna” no perquè imposi un sentit únic a uns homes diferents, sinó perquè suggereix sentits diferents a un home únic que segueix parlant sempre la mateixa llengua simbòlica a través de temps múltiples: l’obra proposa, l’home disposa».⁸² Seguiré, doncs, Roland Barthes per tal d’enraonar del darrer poema que potser va escriure Gabriel Ferrater i que li van publicar, que l’intitulà «Prop dels dinou» i que acaba així: «Cecs, a la cova, sabem lligar, Júlia, / ben fort el nus del món». Haver-ne desvelat, d’entrada, la conclusió (haver-ne fet, doncs, un avenç, un avançament, una anticipació, una bestreta) no és gens greu perquè, de fet, el poema es va publicar l’abril de 1972, dins el número 0 de la revista *Tarotdequinze*, editada a la Universitat Autònoma de Barcelona, és a dir, el mateix mes que es va suïcidar, concretament, el dia 27. D’això ja en fa 50 anys i, doncs, ja es va poder llegir, per exemple, a l’edició definitiva de *Les dones i els dies* que en va fer el marmessor Jordi Cornudella l’any 2010 o a l’edició crítica que en va fer, com a curador, el mateix Cornudella l’any 2018, tot i que el llibre, el va deixar enllestit el savi de Reus l’any 1968, suma garbellada dels seus tres poemaris: *Da nuce pueris* (1960), *Menja’t una cama* (1962) i *Teoria dels cossos* (1966). Ben mirat, aquest poema, podem llegir-lo en dos sentits: l’un és del text a l’autor; l’altre, del text al lector. Potser al final sumarem tots dos sentits i en farem una síntesi amb sentit ple.

⁸² Roland BARTHES: *Crítica i veritat*, Llibres de Sinera, Barcelona, 1969, p. 64-65. Gràcies, professor Enric Sullà, per aquesta referència a les teves ja prou llunyanes però sempre tan interessants classes de Teoria de la literatura a la UAB dels anys vuitanta del segle passat, que, ara, tan tard, i tothora, em fan bon profit; com les teves, professora Dolors Oller, que ens vas fer llegir el clàssic *Huckleberry Finn*, de Mark Twain, i gràcies al poema «A l’inrevés» de Gabriel Ferrater, on el retrobem ressenyat, hi retornem, i també per la teva obra *Accions i intencions. Estratègies de lectura i assaigs de poètica*, Editorial Empúries, Barcelona, 2010.

Del text a l'autor: un sentit

Anem primer del text a l'autor. Com hi arriba a aquesta conclusió la veu del jo poètic del text? Doncs, en acabat de la *captatio benevolentiae* dels primers versos, un jo poètic paternal vol donar tot un seguit de bons consells a una jove que es diu Júlia, que és a punt de fer dinou anys i que va existir de debò:

Quan falten dotze dies perquè tinguis,
Júlia, dinou anys
vull apuntar-te tres o quatre dites
(dinou, no les sé pas)
que siguin veritat. Dones i homes
componen tot el món.
Massa simple, respons. Però recorda
la cova de Plató.

De fet, el poema porta data del 10 de desembre de 1969 perquè la persona a qui Gabriel Ferrater el va adreçar, Júlia Samaranch, era aleshores una jove estudiant de la UAB, on Ferrater (li) (hi) feia classes de Lingüística i Crítica Literària.

La referència al mite de la caverna o cova de Plató és la clau del text que desemboca en l'epifonema final i, doncs, en parlaré quan analitzi el sentit que pot tenir el text per al lector, per tant, en acabat d'haver abordat el text tot fent crítica biogràfica.⁸³ Si l'any 1969 Júlia Samaranch tenia dinou anys, Gabriel Ferrater en tenia quaranta-set: es portaven, doncs, vint-i-vuit anys.⁸⁴ En aquest sentit, ell ja havia confessat al postfaci⁸⁵ del seu primer poemari,⁸⁶ el títol del qual traduït

⁸³ Per a una crítica del mètode biogràfic, vegeu Marcello PAGNINI, *Struttura letteraria e metodo critico: con esempi tratti principalmente alle letterature inglese e anglo-americana*, D'Anna, Messina-Firenze, 1967. També Pere BALLART, *El contorn del poema*, Quaderns Crema, Barcelona, 1998. I fins i tot aquesta interessant crítica literària Francesc GUERRERO I BORRULL, «Qui sóc jo?», *Avui* 8-11-2001, *Cultura*, pàg. X), sobre l'assaig de Josep Piera, *Jo sóc aquest que em dic Ausiàs March* (Edicions 62, Barcelona, 2001), consultable en línia:

<https://pandora.girona.cat/viewer.vm?id=0001243947&page=78&search=Ausi%C3%A0s%20March&lang=ca&view=hemeroteca>

⁸⁴ I per a més detalls biogràfics relacionats amb aquest poema en concret, vegeu <https://www.nuvol.com/llobres/prop-dels-dinou-amb-julia-samaranch-4674>; i també: <http://metronomferrater.blogspot.com/2009/10/julia-el-8-de-maig-de-2008.html>.

⁸⁵ Vegeu-ne el text aquí:

<http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/manuscrits/visor2.php?tipus=cont&autor=ferr014&codi=650&pos=55&zoom=normal&ordre=edicio>

⁸⁶ Pel que fa a la poètica que Gabriel Ferrater hi explicita i que mantindrà en tota la seva poesia, vegeu Carlota MARZO, «Gabriel Ferrater: un nou concepte de poesia. Més enllà dels límits de la quotidianitat»:

del llatí al català de Reus seria «Dona anous als xiquets» (perquè els faràs contents, els faràs feliços), que li agradaven la ginebra amb gel, la pintura de Rembrandt, els turmells joves (és a dir, les jovenetes) i el silenci.⁸⁷ L'atracció per la jove alumna amb qui té tracte era del tot natural en Ferrater i no se n'amaga, sinó que la converteix en joc poètic, la formalitza, l'expressa a fi de bé; els consells que ell, home madur, li fa a ella, jove inexperta, procuren allisonar-la per tal d'evitar-li els errors i els conseqüents tràngols que tal vegada ell ha fet i ha patit o sap d'altres que els han comesos i els han soferts, a fi de fer, al cap i a la fi, el que cal, estimar-se i estimar per a ser estimat amb generositat:

Qui espia la paret, la febre d'ombres,
no sent al seu costat
l'esma innocent amb què se li proposa
alguna cega mà.
Dones i homes. Mans nuades. Fosca
d'una tarda que mor.
Dins de la cova s'hi pot viure, Júlia.
Millor, sense records.
Però quan creixes tu et creix la memòria.
Mira que et pugui dret.
Que cap por no la torci. Que no et sagni
de cap empelt cruel.

És a dir, malgrat les cruels ferides, les traïcions viscudes, les experiències dolentes, cal, Júlia, estimada alumna, li diu Gabriel, estimar sense egoisme, abans que qualsevol altra cosa de la vida i per damunt de qualsevol altra cosa del món:

No t'escoltis qui et parli d'egoisme:
t'has de gosar estimar.
I el dia que tremolis (he de dir-te

https://www.academia.edu/30494520/Gabriel_Ferrater_un_nou_concepte_de_poesia_M%C3%A9s_enll%C3%A0_dels_l%C3%Admits_de_la_quotidianitat.

També el TFG de Roser Casamayor de Bolós, «El riure a *Les dones i els dies*, de Gabriel Ferrater. Una aproximació des de la poesia de la consciència», *Els Marges*, 115, primavera de 2018, p. 10-32:

http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/120840/1/Casamayor%20Roser_TFG.%20El%20riure%20a%20Les%20dones%20i%20els%20dies.pdf

⁸⁷ Sobre les don(ete)s, vegeu l'article de Marina PORRAS, «T'has estimat per mi»:

https://www.elnacional.cat/lallanca/ca/profunditat/gabriel-ferrater-has-estimat-per-mi_289077_102.html. I sobre les diverses maneres d'entendre les amor(ete)s, vegeu l'article de Bernat DEDÉU, «Estima'm com estima la conselleria»: https://www.elnacional.cat/ca/opinio/bernat-dedeu-estima-estima-conselleri_711825_102.html.

que un dia així vindrà),
i et siguin lluny els dinou anys, no oblidis
que, teu, és alt tot do.
Així sabràs donar sense penyora,
tal com donen els bons.
I sabràs rebre, tal com et mereixes,
un do sense retorn.

Aquí, a més de les dones, hi apareixen els dies: el tràgic pas del temps, el pou de la memòria, que cal superar i que només es pot superar amb l'afecte incondicional ara i aquí, l'amor present *hic et nunc*. En acabat, ja venen els dos darrers versos de la conclusió, citats suara i fins ara, al començament d'aquest article.

És clar que Júlia, tot això, no ho aprendrà de debò fins que no ho hagi experimentat —patit o gaudit— ella mateixa i que els bons consells de Gabriel potser els llegirà amb respecte i admiració, però no serà fins a viure certes situacions adverses o plaents de la vida que ella no sabrà resoldre positivament aquestes situacions perquè potser l'haurà tal vegada errada en una primera avinentesa i serà precisament l'error propi el factor que li aportarà la saviesa, més que no pas els ben intencionats consells del savi professor, per a futurs reptes.

Del text al lector: un altre sentit

Tot això és el que diu Gabriel a Júlia, però també a nosaltres, lectors. Perquè, ultra l'anècdota biogràfica que he explicat en la lectura que anava del text a l'autor (i la seva circumstància vital), ara ja cal anar del text al lector. Perquè el text ferraterià és molt més que una insinuació, que un flirteig, que un simple divertiment, òbviament. Perquè conté un principi ètic i un principi estètic.

Gabriel Ferrater capgira el mite de la caverna de Plató, gira la truita de la cova platònica. Ras i curt, aporta un sentit nou, absolutament a contracorrent, al text filosòfic (ètic) mitjançant uns versos decasíl·labs volgudament femenins i hexasíl·labs expressament masculins alternats amb rima lliure perquè dones i homes componen tot el món i a dins de l'àmbit clos i íntim saben lligar ben fort el nus del món. La forma (estètica) travada del poema (i de tota la poesia de Ferrater) resta indestriablement lligada al contingut (ètic). Ferrater defensarà que el vers és la manera més divertida d'escriure:

El vers és una estructura doble, tan diferent dels rodolins com de la prosa, que són estructures simples. La prosa es diferencia del vers perquè només té l'estructura sintàctica, i els rodolins (el *doggerel* dels anglesos) se'n diferencien perquè només tenen l'estructura del tic-tac (el lector ho pot comprovar donant una ullada a qualsevol pàgina de Josep Maria de Sagarra, el més conegut fabricant de rodolins del país). El vers és fet de duplicat, i és per això que d'escriure en vers és si fa no fa l'única manera divertida d'escriure.⁸⁸

I per això optà per aquest gènere i no pas per la prosa narrativa de ficció, al marge dels assaigs, però és que fins i tot fa narració i assaig en vers: què són, si no, respectivament, «In Memoriam», amb 350 versos, i «Poema inacabat», amb 1.334?

Poc ens han d'importar, doncs, ens proposa Ferrater, les ombres febroses que neixen de la realitat exterior, a la vida pública, de la llum de la realitat de fora, al coneixement de la qual hem de suposadament aspirar perquè bé cal saber coses, com més millor, i estudiar, de tot, i aprendre, amb passió i enteniment. És clar que sí, però allò que li cal, a la Júlia, és a dir, a tu, lector, però també a mi, autor, a tothom, és, sobretot, saber sentir i enraonar, saber capir i interactuar, amb enteniment i amb afecte, saber compartir amb l'altre, a dins del clos, de la cova en què habitem, «l'esma innocent amb què se li proposa / alguna cega mà». I per això afirma que « [...] Dones i homes / componen tot el món» i, doncs, cal que, cecs, és a dir, sense necessitat de saber, abans de la civilitat de l'educació i la cultura, o en acabat, oblidant-la, desaprenent el que havíem après, sapiguem lligar, «[...] Júlia, / ben fort el nus del món.», és a dir, ser capaços de trobar sentit a l'existència amb l'estimació per algú de manera desinteressada, que és com aleshores podrà rebre, sense tanmateix esperar-ne res, l'estimació. Vet aquí la giragonsa del poema, el camí invers que fa, el sender cap al coneixement d'un mateix i de l'altre.

I viceversa: la síntesi del sentit

Aquesta seria la lectura del text al lector, però podem reprendre la que va del text a l'autor i anar a raure a la biografia per si pot ajudar-nos encara més en la construcció del sentit ple, a fer una síntesi de tots dos sentits (del text a l'autor i del text al lector) tot sumant les

⁸⁸ Gabriel FERRATER: «Sobre mètrica», a: Gabriel FERRATER: *Sobre el llenguatge*, Quaderns Crema, Barcelona, 1981, a cura de Joan Ferraté; ressenyat per Joan MASCARÓ: «Gabriel Ferrater i la tradició lingüística catalana», *Els Marges: revista de llengua i literatura* 31, 1984 p. 21-28, en línia: <https://raco.cat/index.php/Marges/article/view/108259>.
Vegeu també Salvador OLIVA: «La mètrica d'*In Memoriam* de Gabriel Ferrater», *Llengua i Literatura* 9, 1998, p. 405-421: <https://www.raco.cat/index.php/LlenguaLiteratura/article/download/151571/203471/>

aportacions de totes dues fonts. Per què deu ser, doncs, que proposa aquesta mena d'entotsolament (amb la companyia de la dona, això sí) i l'allunyament del món (perdre el món de vista, de la cova estant, de casa estant, del refugi estant) el jo poètic que, en el cas de Ferrater, podem identificar amb Ferrater, com bé diu Salvador Oliva? Llegim-ho tot seguit en aquest article, «La veu de Gabriel Ferrater»:⁸⁹

En Ferrater, no hi ha ni tan sols el desdoblament que veiem a Pla. Qui parla en els seus poemes és ell, el real. Els que vam conèixer Ferrater ho tenim encara més clar que els que només l'han llegit. Quan Terry diu que el primer «jo» és el que reconstrueix la situació, no s'adona que Ferrater, escrivint, no en reconstrueix mai cap, de situació. La seva poesia no és un mirall de cap situació real, sinó un mirall de la seva imaginació moral. I aquesta és la principal grandesa de la seva poesia.

Doncs pel desengany, pel desencís, per la pregona constatació que no és possible cap projecte (polític, de polis) col·lectiu, és perquè prefereix la cega (perquè no l'amoïna l'afany de veure si pot esbrinar què hi ha a fora) mà d'algú, que hom li ofereix amb tendresa infinita, al solitari, a dins de la cova. I d'on li ve aquest escepticisme, aquesta ferma conclusió en relació amb el món, amb els altres, amb la societat en què li ha tocat viure? Doncs de dues fonts: la de la repressió, que l'aboca a la por⁹⁰ (i a la recerca d'una certa felicitat tot esquivant-la, la por, o mirant de superar-la), però també la de la impotència, la d'arribar a la conclusió que, si ho expressàvem amb la procacitat –suau– reusenca que ell reivindica com a font del seu llenguatge (a més de la prosa francesa, el vers anglès i arrels indoeuropees),⁹¹ amb aquesta colla de sapastres no hi ha res a fer perquè no tenen remei i d'allà on no n'hi ha no en pot rajar o perquè la saben massa llarga i tot plegat són interessos particulars inconfessables de fer el gegant indi, hipocresia pura i dura o incompetència bondadosa però incompetència al cap i a la fi. És a dir, d'una banda, de la repressió lingüística, cultural i política dels temps estranys, com ha deixat escrit Xavier Amorós, del franquisme, dels seus enemics, dels qui van ensorrar tots els projectes de llibertat i anhels de vida de la seva família a Reus; però també, d'altra banda, de la incapacitat de «la seva gent, els seus catalans», com diu qui fou la seva (única) muller Jill Jarrell als minuts 52:26 – 55:56 del

⁸⁹ Salvador OLIVA: «La veu de Ferrater», *Quadern*, *El País*, 15-2-2022.

https://cat.elpais.com/cat/2022/02/09/opinion/1644424755_238076.html

⁹⁰ Vegeu, en aquest sentit, el comentari sobre el poema «Vida furtiva», de Gabriel Ferrater, a càrrec de Marina PORRAS, *La Llança*, *El Nacional*, 9-5-2018:

https://www.elnacional.cat/lallanca/ca/critica/marina-porras-vida-furtiva_266232_102.html

⁹¹ Josep MURGADES i Fina ANGLÈS: «Gabriel Ferrater: espais literaris entre la lingüística i la procacitat», dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Reus. Homenatge a Ramon Amigó i Anglès (20 i 21 d'abril de 2012)*, IEC, Barcelona-Reus, 2013, pàg. 105-115.

<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000200/00000055.pdf>

monumental documental *Metronom Ferrater*,⁹² de defensar-se, del desastre del govern dels seus, a la guerra i a la postguerra, de son pare, d'Acció Catalana, d'Esquerra Republicana de Catalunya, de tots els líders polítics, de tots els partits polítics catalans, de la seva maldestra manera de fer política, de la misèria moral que amaguen sota una praxi pomposa però ineficaç i impresentable. Sí, tot això. I per això Ferrater opta per construir-se una felicitat privada, un refugi del qual, sí, en sortirà de tant en tant, quan li ho demanaran certs intel·lectuals i els estudiants, però que predominarà en la seva ètica i en la seva estètica: «Dins de la cova s'hi pot viure, Júlia», vet aquí el decasíl·lab femení que potser ho resumeix tot.

Ara sí, hem entrat a la cova i n'hem sortit, però hi hem tornat a entrar per a lligar ben fort el nus del món. Hem fet la síntesi de totes dues lectures, de tots dos sentits.⁹³ Per això també Ferrater decideix tancar *Les dones i els dies* amb «Teseu», tornant a les dones, però ara a la intempèrie: «a la llum del sol [...] plegades, / t'esperen les dones».⁹⁴

Coda, epíleg o postfaci

Gabriel Ferrater no era gaire partidari dels pròlegs i per això al seu primer poemari hi ha l'important text en què s'auto(re)presenta al final: autoretrat (breu), autobiografia (encara més breu) i poètica (més extensa). Finalment, doncs, a manera de coda, epíleg o postfaci, suggereixo, talment ho faig amb els meus alumnes de primer curs de batxilletat i com ja havia fet en aquest digital Jaume Bosquet,⁹⁵ una activitat pertinent i adient: que el pacient lector d'aquest article gosi poder esbrinar la intertextualitat entre aquest tal vegada darrer poema de Gabriel Ferrater i aquest cert tema de brit-pop-rock-disco de Sophie and the Giants, «Hypnotized».⁹⁶ Contra l'eclecticisme tou dels qui creuen que qualsevol didàctica val, la meua opció (i la correcta) per a proposar de llegir Ferrater a l'aula és la Tertúlia Literària Dialògica⁹⁷ (una estratègia d'eficàcia

⁹² Enric JUSTE: *Metronom Ferrater* (2010):

<https://www.ccma.cat/tv3/alcanta/el-documental/metronom-ferrater/video/2621459>

⁹³ Rellegim-lo, doncs, ara, tot el poema sencer i seguit, sense interrupcions, aquí:

<https://www.catorze.cat/biblioteca/prop-dels-dinou-64455/> ; o aquí:

<http://ernestfarres.blogspot.com/2010/06/gabriel-ferrater-novetat-editorial.html>.

També podeu veure'n l'autògraf de la primera versió de «Prop dels dinou», l'últim poema, a les pàgines 208 i 209 de *l'Àlbum Ferrater* a cura de Jordi CORNUDELLA i Núria PERPINYÀ (Barcelona, Quaderns Crema, 1993).

⁹⁴ Una evolució semblant es pot veure en l'obra pictòrica de Francesc Todó (Tortosa, 1922 – Les Borges del Camp, 2016), del qual enguany s'hauria de celebrar, commemorar i fer visible també el centenari del naixement i que es relaciona força amb Gabriel Ferrater, que li va dedicar ressenyes i crítiques. Vegeu, per a una visió global de la seva obra artística: Àlex SUSANNA: «Todó, una música de cambra», dins *Francesc Todó. Una música de cambra*, Fundació Vila Casas, Barcelona, 2016, pàg. 7-77.

⁹⁵ Jaume BOSQUET: «La poesia de Gabriel Ferrater a l'aula», dins *Veus baixes 0*, maig de 2012:

http://www.veusbaixes.cat/veusbaixes/ZERO_files/arx7veusbaixes0_bosquet.pdf

⁹⁶ Vegeu Sophie and the Giants, «Hypnotized»: <https://www.youtube.com/watch?v=Yzw-ndewRSc> i/o

https://www.youtube.com/watch?v=q8o1W7Jv0k4&ab_channel=pdmVEVO

⁹⁷ Vegeu l'entrada «Tertúlies Literàries Dialògiques»:

contrastada i una actuació educativa d'èxit, basada en evidències científiques i pròpia de les comunitats d'aprenentatge) i la Literatura Comparada,⁹⁸ una disciplina de la qual els germans Joan i Gabriel Ferraté(r) foren els iniciadors a casa nostra, els pioners com en tantes altres coses, que és el que hi ha d'haver a dins dels poemes, coses, correlats objectius, segons el genial poeta de Reus («tenint-lo lluny, el dic magnífic») Gabriel Ferrater: la cova, la cosa, la casa, que és un món, i nosaltres, sols, amb sense companyia o ben acompanyats, millor, lligant caps, dits, ben entortolligats, talment nusos, fusos, ben fort.

https://ca.wikipedia.org/wiki/Tert%C3%Balies_Liter%C3%A0ries_Dial%C3%B2giques. Vegeu també el TFM de Núria Roca Farré, «Impacte acadèmic de les tertúlies literàries dialògiques en la didàctica de la literatura i en la motivació de l'alumnat»: http://repositori.uvic.cat/bitstream/handle/10854/6870/trealu_a2021_roca_nuria_impacte_academic_tertulies_literaries.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁹⁸ Vegeu Marina PORRAS: «Joan Ferraté: l'operació de llegir», dins: Antoni MARTÍ MONTERDE i Teresa ROSELL NICOLÁS (eds.): *El comparativisme en els escriptors catalans. La literatura comparada a Catalunya*. Universitat de Barcelona, Barcelona, 2019, p. 291-230.